QORTI CIVILI PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF MARK CHETCUTI LL.D.

Illum l-Erbgha, 3 ta' Ottubru 2018

Numru 1

Rikors Nru. 32/2015

Rosario sive Sario Sultana
vs
Avukat Generali u
Spettur Louise Calleja

Il-Qorti,

Rat ir-rikors tar-rikorrenti tas-27 ta' April 2015 li jghid hekk:

Illi l-esponent ghaddej proceduri kriminali wara li wahda biss minn uliedu akkuzatu falzament li wettaq kongungiment karnali maghha fis-sena 2004.

Illi l-esponent tressaq quddiem il-Qorti tal-Magistrati (Malta) fl-4 ta' Jannar 2011 u ma nghatax il-helsien mill-arrest, u dan minhabba l-opposizzjoni prolungata u ripetuta tal-Avukat Generali.

Illi l-esponent gie moghti l-helsien mill-arrest f'Settembru 2013, jigifieri, wara 31 xahar ta' detenzjoni, minflok matul il-perijodu massimu ta' detenzjoni permess mil-ligi ta' 20 xahar, u dan minkejja li hu prezunt innocenti.

Illi fis-27 ta' April 2012 il-Prosekuzzjoni ddikjarat li ma fadallhiex aktar provi, izda permezz ta' rikors tas-16 ta' Jannar 2012 l-Avukat Generali kien iddikjara li huwa jehtieg iktar zmien "biex huwa jiddeciedi jekk ghandux igib 'il quddiem dan l-Att ta' Akkuza." Din it-talba saret diversi drabi u tirrizulta sensiela ta' rinviji u talbiet ghal prorogi mill-Avukat Generali. L-Ufficjal Prosekutur ma ghamlet l-ebda tentattiv sabiex jithaffu l-proceduri u ta' sikwiet kienet tghid lir-rikorrent li se jghaddi guri.

Illi fit-18 ta' Dicembru 2013, l-Avukat Generali, wara hafna dewmien min-naha tieghu, iddecieda li johrog Att ta' Akkuza numru 32/2013 kontra l-esponent u pprezenta l-imsemmi Att ta' Akkuza fir-Registru Kriminali.

Talba ghal Riferenza Kostituzzjonali michuda
Illi wara li nhareg l-Att tal-Akkuza, l-esponent qajjem diversi lanjanzi kostituzzjonali fil-proceduri pendenti quddiem il-Qorti Kriminali u talab li ssir Riferenza Kostituzzjonali ai termini tal-Artikolu 46 tal-Kostituzzjoni.

Illi b'sentenza moghtija fil-11 ta' Frar 2015, il-Qorti Kriminali ddikjarat il-lanjanzi kostituzzjonali tieghu bhala frivoli u vessatorji u ddifferiet il-kaz 'sine die' sabiex jistenna t-turn tieghu biex jinstema bhala guri. Fl-imsemmija sentenza, il-Qorti Kriminali qalet:
"Fl-ahhar l-akkuzat qieghed jilmenta illi wahda mir-ragunijiet il ghala qieghed jitlob ir-riferenza kostituzzjonali minn din il-Qorti hija dik illi ma ghandux mezzi sabiex huwa jinkariga avukat jaghmillu dan ix-xoghol. Il-Qorti tirrileva illi l-akkuzat jista' dejjem jirrikorri ghall-ufficcju tal-Ghajnuna Legali illi jista' jtih il-pariri opportuni kif u fejn ghandu jipprocedi b'dawn il-lanjanzi jekk ikun il-kaz."

Illi fl-istess sentenza, il-Qorti Kriminali qalet ukoll:
"L-akkuzat jilmenta ukoll illi huwa nzamm arrestat taht kustodja preventiva ghal wiehed u tletin (31) xahar meta l-Kodici Kriminali jimponi massimu ta' ghoxrin (20) xahar ... Jekk l-akkuzat jidhirlu illi b'dan l-agir inkisru xi drittijiet kostituzzjonali, allura jista' dejjem ifittex lill-Qorti kompetenti ghad-danni konsegwenza ta' dan id-dritt allegatament leziv u ma hemmx ghalfejn riferenza kostituzzjonali minn din il-Qorti ghal dan il-ghan."

Illi l-esponent qieghed iressaq dan ir-rikors kostituzzjonali quddiem din l-Onorabbli Qorti sabiex il-lanjanzi tieghu jigu ezaminati u determinati minnha.

L-ewwel lanjanza: dritt ghali-assistenza legali
Illi l-Avviz Legali 35 tal-2010 gab fis-sehh id-disposizzjonijiet tal-Att III tal-2002 dwar id-dritt ghall-assistenza ta' avukat. In segwitu ghall-bidu fis-sehh tal-imsemmi Awiz Legali, l-Artikolu 366AT tal-Kodici Kriminali, in kwantu rilevanti ghal dan il-kaz, issa gie jaqra hekk:
"Bla hsara ghad-disposizzjonijiet tas-subartikolu (3), persuna li tkun arrestata u qed tinzamm taht il-kustodja tal-Pulizija f'xi Ghassa jew f'xi post iehor ta' detenzjoni awtorizzat ghandha, jekk hija hekk titlob, tithalla kemm jista' jkun malajr tikkonsulta privatament ma' avukat jew prokuratur legali, wicc irnb'wicc jew bit-telefon, ghal mhux iktar minn siegha zmien. Kemm jista' jkun malajr qabel ma tibda tigi interrogata, l-persuna taht kustodja ghandha titgharraf mill-Pulizija bid-drittijiet li ghandha taht dan is-subartikolu."

Illi l-esponent tressaq il-Qorti mill-Ispettur Louise Calleja fl-4 ta' Jannar 2011. Illi huwa kien gie arrestat fit-3 ta' Jannar 2011, il-jum li fih gie interrogat. Illi l-istqarrija giet mehuda bi vjolazzjoni tad-dritt tieghu li jkun assistit minn avukat (Art. 6(3)(c) tal-Kapitolu 319) fir-rigward tal-interrogatorju mill-Pulizija. Saret telefonata sabiex ir-rikorrent ikun jista' jikkonsulta ruhu mal-Avukat Dr Toni Abela, izda dan ma setax imur ikellmu, u wara dan inbeda l-interrogatorju tal-Pulizija. Ghalhekk, id-dritt tieghu skont il-ligi li jikkonsulta ma' avukat ma kienx rispettat u implimentat b'mod effettiv.

Illi l-esponent huwa persuna marida bil-qalb u bid-dijabete u diversi problemi medici ohra u ghalhekk ghandu jitqies persuna vulnerabbli meta ttehditlu stqarrija minghajr l-ghajnuna ta' avukat. Ghalhekk, l-istqarrija tieghu ttiehdet bi ksur tal-jedd tieghu taht l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni u tal-ligi domestika in materja. Konsegwentement, ma jistax jittiehed kont ta' dak l-interrogatorju mill-ufficjal investigattiv u tal-istqarrija bhala prova tal-kontenut taghha ghall-finijiet ta' htija u meno. Dik l-istqarrija miksuba bi ksur tal-jedd tar-rikorrent taht l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni ma ghandhiex tintuza b'ebda mod fil-guri.

It-tieni lanjanza: theddida waqt l-interrogatorju
Illi waqt li l-esponent kien qed jigi interrogat, l-Ispettur Louise Calleja qaltlu li jekk ma jammettix u jekk jibqa' jghid li ma kienx hati, hija kienet ser tarresta lit-tifla tieghu Antoinette talli ma kienitx qalet il-verita. Dan wassal biex ir-rikorrent jaghmel l-istqarrija pprezentata mill-Ispettur Louise Calleja. Dan sar bi vjolazzjoni tal-Art. 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropeja li jiggarantixxi smigh xieraq, f'kull stadju tal-proceduri, mill-mument tal-arrest sad-decizjoni finali dwar il-kaz.

It-tielet lanjanza: vjolazzjoni tal-principji dwar
(i) Presunzjoni ta' l-Innocenza u
(ii) Reasonable Time Requirement

Illi l-esponent gie pprivat mid-dritt qhal-liberta personali bi ksur tal-principju dwar il-Presunzjoni tal-Innocenza kif ukoll bi ksur tal-principju dwar smigh xieraq fi zmien ragonevoli, bi ksur tal-Art. 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja.

Inoltre, il-proceduri fl-istadju tal-istruttorja tmexxew bil-mod hafna u kien hemm hafna dewmien eccessiv, kif ukoll accessi, ritratti ta' abitazzjonijiet u perizja ta' perit arkitett bla htiega ta' xejn, u dan b'non-kuranza ghad-drittijiet tal-imputat u ghall-fatt li huwa kien qed jinzamm detenut matul dan iz-zmien kollu.

Ir-raba' lanjanza: trattament inuman u degradanti
Illi minkejja li "il-partijiet qed jaqblu li l-imputat huwa sofferenti rninn kundizzjoni kardijaka, diabete, pressjoni gholja u cholesterol gholi" (pagna 8 tal-process) u ghadda minn operazzjonijiet tal-qalb, il-Pulizija u l-Avukat Generali dejjem opponew il-helsien mill-arrest, u baqghu jirrezistu li huwa jinheles mill-arrest ghal 31 xahar, minn Jannar 2011 sa Settembru 2013.

B'hekk l-esponent kellu jsofri tbatija kbira fil-habs, waqt li d-drittijiet tieghu ma kienux qeghdin jigu rispettati. Fil-habs l-esponent ma setax jircievi t-trattament mediku li kien jehtieg u sahhtu marret lura. Dan jikkostitwixxi trattament inuman u degradanti bi vjolazzjoni tal-Art. 3 tal-Konvenzjoni Ewropeja.

Il-hames lanjanza: vjolazzjoni tad-dritt ghal-liberta' tal-persuna
Illi fir-rigward tal-esponent sehhew vjolazzjonijiet tas-subincizi (1), (3), (4) u (5) tal-Art. 5 tal-Konvenzjoni Ewropeja ghad-Drittijiet tal-Bniedem billi huwa baqa' jinzamm taht kustodja preventiva sa Settembru 2013. B'hekk inkisret ukoll il-ligi ordinarja tal-pajjiz li tipprovdi li l-perijodu massimu ta' kustodja preventiva huwa ta' ghoxrin (20) xahar, kif hemm impost mill-Kodici Kriminali fl-Artikolu 575. L-esponent inzamm arrestat ghal wiehed u tletin (31) xahar. Fuq dan il-punt, hemm decizjoni tal-Qorti

Ewropeja ghad-Drittijiet tal-Bniedem, Mikalauskas v. Malta (Appl. 4458/10, 23 ta' Lulju 2013).

Is-sitt lanjanza: vjolazzjoni tad-dritt ghall-halia privata u ghall-halia tal-familja
Illi dan l-arrest fit-tul ikkawza hsara u tbatija kbira fir-relazzjoni familjari u seta' jkisser ir-relazzjoni familjari minkejja li kienet wahda stabbli. B'hekk gie vvjolat id-dritt ghall-hajja privata u ghall-hajja tal-familja garantit mill-Artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropeja (Kapitolu 319), u dan peress li huwa u martu gew imcahhdin milli jkollhom relazzjoni intima u familjari, bejniethom u flimkien ma' uliedhom, matul dan il-perijodu li fih il-principju dwar il-prezunzjoni tal-innocenza kien qed jigi injorat.

Ghaldaqstant l-esponent jitlob bir-rispett illi din l-Onorabbli Qorti joghgobha tiddikjara li gew miksura l-jeddijiet tieghu taht l-Artikoli 5, 6 u 8 tal-Konvenzjoni Ewropeja (l-Ewwel Skeda, Kap. 319), tordna li ma jsir l-ebda uzu mill-istqarrija impunjata fil-guri tieghu, u tordna l-hlas ta' kumpens xieraq lir-rikorrenti.

Rat ir-risposta tal-intimati li tghid hekk:

Illi fil-qasir il-lanjanzi tar-rikorrent huma fis-sens li fil-kawza lr-Repubblika ta' Malta vs Rosario sive Sario Sultana pendenti quddiem il-Qorti Kriminali, gew lezi d-drittijiet fundamentali tieghu kif protetti bl-artikoli 3, 5, 6 u 8 tal-Konvenzjoni Ewropea ghad-Drittijiet tal-Bniedem u dan minhabba theddid, qaghda ta' vulnerabbilita u nuqqas ta' assistenza legali effettiva waqt l-interrogatorju mill-pulizija, dewmien irragjonevoli fil-proceduri kriminali, trattament inuman u degradanti waqt li kien arrestat gewwa l-Facilita Korretiva ta' Kordin, vjolazzjoni tal-principju tal-presunzjoni tal-innocenza u tad-dritt ghal-liberta tal-persuna u vjolazzjoni tad-dritt ghall-hajja privata u tal-familja.

Illi l-esponenti jirrespingu dawn l-allegazzjonijiet bhala infondati fil-fatt u fid-dritt peress li, kif ser jigi spjegat aktar 'l isfel, l-ebda agir tal-esponenti ma kiser jew illeda xi dritt fundamentali tar-rikorrenti anzi imxew b'reqqa ma' dak li tistipula l-ligi liema ligi mhux qed tigi ikkontestata.

Intempestivita tal-azzjoni odjema
1. Preliminarjament, l-esponenti jemmnu li l-azzjoni tar-rikorrent hija ghal kollox intempestiva. Dan ghaliex kif tajjeb intqal mill-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenza Morgan Ehi Egbomon vs Avukat Generali maqtugha fis-16 ta' Marzu 2011, ladarba f'dan il-kaz il-process kriminali ghadu ma giex mismugh u mitmum, s'issa ghadu mhux maghruf kif u taht liema cirkostanzi huwa sejjer jigi zvantaggjat waqt is-smigh tieghu. Tassew wiehed tabilfors jistaqsi, kif ir-rikorrent jista' jishaq li huwa mhux ha jkollu smigh xieraq meta l-guri tieghu ghadu lanqas biss inbeda? Jigi b'hekk, li f'dan l-istadju tal-proceduri mhuwiex indikattiv li l-ilment tar-rikorrent jigi diskuss u trattat in vacuo u b'hekk din l-Onorabbli Qorti hija mitluba biex ma tezercitax is-setghat kostituzzjonali u konvenzjonali taghha; F'dan il-kuntest huwa stabbilit anke f'gurisprudenza konsistenti, li biex tinsab lezjoni tas-smigh xieraq kif imhares taht l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea huwa mehtieg li l-process gudizzjarju jigi ezaminat fil-kumpless kollu tieghu. Allura l-ilment ta' nuqqas ta' smigh xieraq imqanqal mir-rikorrent jista' jigi biss ezaminat ladarba l-process kriminali tieghu jigi konkluz. Dan gie riaffermat ukoll mill-Qorti Ewopea ghad-Drittijiet tal-Bniedem fil-kaz Dimech vs Malta.

Illi minghajr pregudizzju ghas-suespost, l-esponenti jirrilevaw ukoll li l-ilmenti tar-rikorrent li jirrigwardaw theddid waqt l-interrogatorju u inammissibilita tal-istqarrija diga gew decizi mill-Qorti Kriminali meta giet mitluba tiddeciedi dwar l-eccezzjonijiet preliminari li qajjem l-akkuzat. Fil-fatt permezz tas-sentenza tal-Qorti Kriminali datata 11 ta' Frar 2015 fil-kawza fl-ismijiet Ir-Repubblika ta: Malta vs Rosario sive Sario Sultana il-Qorti ippronunzjat ruhha kif gej:
F'din l-istess eccezzjoni l-akkuzat qieghed jallega l-illegalita tal-operat tal-ufficcjal investigattiv l-Ispetiur Louise Calleja minhaba theddid illi allegatment ghamlet fuq l-akkuzat sabiex jirrilaxxa l-istqarrija. Din hija kwistjoni ta' prova illi tisia' tirrizulta waqt is-smigh tax-xhieda. L-akkuzat irid jiftakar, pero, illi min jallega jrid jipprova u spetta ghalih biex igieb il-prova quddiem il-gurati jekk ikun il-kaz, dejjem fuq bazi ta' probabilita kif id-difiza ghandha d-dritt illi tressaq il-grad tal-provi taghha.
...
Rigward l-eccezzjonijiet fuq il-provi, l-akkzuat qieghed jallega l-inammissiblita tal-istqarrija tal-akkuzat, dan ghaliex ma giex mghoti d-dritt ghal access ghal avukat dan ghaliex ma giex moghti d-dritt ghal access ghal avukat biex jaghtih parir qabel jew waqt illi kien interrogat mill-pulizija u invoka ksur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem. Din il-Qorti ma jidhrilhiex illi dan huwa l-kaz peress illi gia irrizulta manifestament mill-atti ta' din il-kawza illi l-akkuzat gie moghti dan id-dritt mill-Ispettur Calleja u fil-fatt uzufruwixxa ruhu minnu u kellem lil avukat.

Rigward il-kwistjoni jekk l-istqarrija hijiex mittiefsa minn xi difett kif mitlub mill-Kodici Kriminali dina hija kwistjoni ta' provi li jridu jirrizultaw waqt is-smigh tax-xhieda fil-kuntest ta' dak ii intqal aktar qabel dwar il-provi li jrid igib l-akkuzat fuq l-allegazzjoni tieghu.

Il-Qorti Kriminali cahdet in toto l-eccezzjonijiet tar-rikorrent u ddikjarat li l-lanjanzi kostituzzjonali huma frivoli u vessatorji. Tajjeb li jigi enfasizzat li r-rikorrent ma appellax minn din is-sentenza u issa ma jistghax juza dawn il-proceduri straordinarji bhala forma ta' appell mis-sentenza tal-Qorti Kriminali.

Ghalhekk fid-dawl ta' dan kollu, l-esponent qieghed umilment jistieden lil din l-Onorabbli Qorti sabiex tiddeklina milli tezercita s-setghat kostituzzjonali taghha ai termini tal-proviso tal-artikolu 4(2) tal-Kap. 319 tal-Ligijiet ta' Malta;

Dritt ghall-assistenza legali u theddid waqt l-interrogatorju
2. Illi r-rikorrent qed jilmenta li ma inghatax assistenza legali u li gie mhedded waqt l-interrogatorju u dan bi ksur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea.

Illi bhala punt ta' dritt taht l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea nsibu l-jedd ghal smigh xieraq u mhux il-jedd ghall-ghajnuna ta' avukat qabel ma, jew waqt illi, tittiehed stqarrija. Hisser dan, li jekk in-nuqqas ta' konsultazzjoni ma' avukat fil-mument tat-tehid tal-istqarrija ma ggib l-ebda pregudizzju serju ghall-akkuzat fl-ezitu tal-proceduri kriminali allura dan tal-ahhar ma jkollu l-ebda ragun jinvoka ksur tal-jedd ta' smigh xieraq abbazi ta' dan in-nuqqas.

Il-Qorti Kostituzzjonali ghamlitha cara f'hafna sentenzi ricenti illi ma huwiex il-kaz illi n-nuqqas ta' ghajnuna ta' avukat iwassal, ghalhekk biss u ipso facto, ghall-ksur tal-jedd ghal smigh xieraq (ara inter alia Ir-Repubblika ta' Malta vs Carmel Camilleri tat-22 ta' Frar 2013, Charles Stephen Muscat vs Avukat Generali tat-8 ta' Ottubru 2012

u Joseph Bugeja vs Avukat Generali tal-14 ta' Jannar 2013), izda jrid ikun hemm cirkostanzi ohra, illi jwasslu ghall-konkluzjoni illi minhabba n-nuqqas ta' access ghal avukat ma hemmx dik il-garanzija ta' legittimita mehtiega biex l-istqarrija titqies li ttiehdet bi ksur tal-jedd ghal smigh xieraq;

Marbut ma' dan l-istqarrija ma tis tax tigi izolata wahidha mill-bqija tal-kumpless tal-proceduri kriminali. Kif hafna drabi nghad f'dawn ic-cirkostanzi, id-dritt tas-smigh xieraq irid jigi meqjus fil-kuntest tat-totalita tal-proceduri kollha u mhux fir-rigward ta' mument specifiku. Tabilhaqq biex wiehed jiddetermina jekk kienx hemm ksur tal-jedd ta' smigh xieraq, wiehed irid iqis il-process kollu kemm hu, maghduda maghhom l-imgiba tal-Qorti li tkun u kif ukoll ta' kif l-interessi tal-persuna mixlija kienu mressqa u mharsin mill-istess Qorti. Wiehed ma jistax u mghandux jiffoka fuq bicca biss mill-process shih gudizzjarju biex minnu, jekk isib xi nuqqas jew ghelt, jasal ghall-konkluzjonl li tabilfors sehh ksur tal-jedd tas-smigh xieraq (ara fost ohrajn is-sentenzi Dr Lawrence Pullicino vs Onorevoli Prim Ministru et deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-18 ta' Awwissu 1998, Anthony Zarb et vs Ministru tal-Gustizzja et deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-16 ta' Ottubru 2002 u Gregorio sive Godwin Scicluna vs Avukat Generali et deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fil-15 ta' Ottubru 2003).

Illi l-esponenti jirrilevaw minnufih Ii fil-kaz odjem mhuwiex minnu Ii r-rikorrent ma inghatax access ghall-assistenza legali qabel l-istqarrija anzi huwa inghata l-opportunita Ii jkellem l-avukat ta' fiducja tieghu u hekk ghamel. Dan johrog car mix-xhieda tal-Ispettur Louise Calleja meta xehdet fil-kumpilazzjoni quddiem il-Qorti tal-Magistrat (Malta) bhala Qorti Istruttorja. Fil-fatt fid-deposizzjoni taghhha tal-14 ta' Jannar 2011 l-Ispettur Calleja qalet is-segwenti:
Fil-fatt kien ikkonsulta ma avukat. Jigifieri dan id-driii jinghata fil-bidu. Malli jigi arrestat inaghta d-driti mill-ewwel li jikkonsulta ma avukat u fti-fatt hekk ghamel.

Illi ghalhekk dan kollu igieb fix-xejn I-argument tar-rikorrent Ii huwa ma nghatax d-dritt Ii jikkonsulta ma' avukat.

Illi dwar l-ilment Ii kien hemm xi kliem ta' theddid waqt I-interrogatorju mill-Ispettur Louise Calleja, I-esponenti jichdu biI-qawwa kollha din l-allegazjoni intiza unikament biex jintefa dell ikrah fuq l-operat tal-Ufficjal Investigattiv. Ta' min wiehed ifakkar li dan il-kaz kellu l-bidu tieghu meta Antoinette Sultana, bint ir-rikorrent, uriet ix-xewqa Ii taghmel rapport li meta kellha l-eta ta' disa' snin giet stuprata minn missierha. L-Ispettur Calleja kellmet lil Antoinette Sultana dwar dan il-kaz u l-istess Antoinette baqghet konsistenti fil-verzjoni taghha u baqghet tinsisti mal-Ispettur dwar dak li kien gralha u li effettivament hija kienet giet abbuzata sesswalment mir-rikorrent. Fuq din l-informazzjoni l-Ispettur Calleja bdiet l-investigazzjoni dwar dan l-allegat stupru u meta kellmet lir-rikorrent huwa ammetta l-involviment u spjega dak kollu Ii kien gara. L-esponenti jishqu Ii r-rikorrent ghamel l-istqarrija volontarjament minghajr theddid u wara li ikkonsulta ma' avukat.

Illi ghalhekk il-lanjanzi ghandhom jigu michuda.

Il-Principju tal-Presunzjoni tal-Innocenza u aIle gat dewmien fil-proceduri kriminali
3. Illi r-rikorrent qed jilmenta Ii peress li waqt il-proceduri kriminali huwa inzamm arrestat dan imur kontra l-principju fundamentali tal-presunzjoni tal-innocenza tal-akkuzat. Apparti hekk qed jilmenta wkoll minn dewmien fil-proceduri.

Illi l-esponenti jirrilevaw li bil-fatt li r-rikorrent inzamm arrestat in konnessjoni mal-kawza kriminali dan wahdu bl-ebda mod ma jfisser li hemm vjolazzjoni tal-presunzjoni tal-innocenza. Minn analizi tal-atti tal-kumpilazzjoni ma jirrizulta minn imkien li saret xi dikjarazzjoni li r-rikorrent huwa hati tal-akkuzi migjuba kontrih jew li hu rrid jipprova l-innocenza tieghu. Illi kif imfisser f'sentenzi ewlenin moghtija mill-Qorti Ewropeja, il-prezunzjoni tal-innocenza tfisser, fost l-ohrajn, li l-piz tal-prova jaqa' generalment fuq il-prosekuzzjoni. Dan naturalment japplika ghal kaz odjern fejn hija l-prosekuzzjoni li trid tipprova, sal-grad rikjest mil-ligi, li l-akkuzat huwa hati tal-akkuzi migjuba kontrih u s-sejbien ta' htija jrid ikun jidher li nstilet mill-ezistenza ta' xhieda probativa fl-atti processwali (ara f'dan is-sens is-sentenza tal-Prim Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) fl-ismijiet Andrew Ellul Sullivan et vs Avukat Generali et tat-8 ta' Luiju 2004). Ir-rikorrent inzamm arrestat bhala mizura kawtelativa sabiex ma jkunx hemm interferenza fil-kors tal-gustizzja jew intalc ta' xhieda.

Illi dwar l-ilment ta' dewmien fil-proceduri huwa pacifiku kif konstatat anke mill-gurisprudenza lokali kif ukoll dik tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem li l-fatturi li principalment ghandhom jittiehdu in konsiderazzjoni sabiex jigi determinat jekk is-smigh ta' process eccediex il-parametri tas-smigh fi zmien ragjonevoli huma l-komplessita tal-kaz, l-agir tal-partijiet fil-kawza, l-imgieba ta' min ikun qed iressaq l-ilment, s-sehem tal-awtorita jew awtoritajiet relevanti - f'dan il-kaz l-agir ta' awtorita' gudizzjarja fid-dewmien u fl-ahhar nett is-siwi ta' dak li l-parti ghandha xtitlef u tirbah mill-kaz taghha quddiem il-qrati - Sydney Ellul Sullivan vs Kummissarju tal-Pulizija u l-Avukat Generali , 28/1/2013, Qorti Kostituzzjonali.

Illi r-rikorrent tressaq bl-arrest quddiem il-Qorti tal-Magisrati (Malta) bhala Qorti Istruttorja nhar l-4 ta' Jannar 2011 akkuzat bir-reat ta' stupru, korruzzjoni ta' minorenni, sekwestru ta' persuna u attentat vjolenti ghall-pudur ta' bintu Antoinette Sultana. Minn dakinhar il quddiem jidher li l-kawza imxiet b'mod spedit u ftit li xejn kien hemm dewmien irragjonevoli waqt il-kumpilazzjoni. Tant li fis-16 ta' Dicembru 2013 u cioe inqas minn sentejn mill-bidu tal-proceduri, l-intimat Avukat Generali hareg l-att takkuza sabiex l-akkuzat jigi ipprocessat mill-Qorti Kriminali.

Illi ghalhekk komplessivament ma jirrizultax li kien hemm xi nuqqasijiet lampanti minn naha tal-partijiet fil-kawza u lanqas jirrizulta li kien hemm xi nuqqasijiet lampanti tal-Qrati fir-rigward ta' dewmien.

Illi ghalhekk ma hemm l-ebda ksur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea.

Trattament inuman u degradanti
4. Illi r-rikorrent qed jilmenta wkoll li fil-perjodu meta inzamm arrestat il-habs, huwa gie espost ghall-trattament inuman u degradanti peress li jbati minn diversi kundizzjonijiet medici fosthom pressjoni gholja, diabete, cholesterol gholi u problemi kardijaci.

Tajjeb li wiehed ifakkar li skont il-gurisprudenza tal-Qorti Ewropea ta' Strasbourg, "inhuman treatment covers at least such treatment as deliberately causes severe mental and physical suffering". It-trattament jitqies inuman meta jkun mahsub minn qabel u ppremeditat biex jikkaguna "intense physical and mental suffering" - kaz "Tekin v. Turkey", deciz fid-9 ta' Gunju, 1998. Ghar-rigward ta' trattament degredanti

dan jitqies li jirreferi ghal dak it-trattament li jgieghel lil dak li jkun ikisser ir-resistenza kemm fizika u morali tal-vittma jew li jgieghel lill-vittrna li tagixxi kontra l-volonta taghha. It-trattament ikun ukoll degradanti jekk ikun tali li jqajjem f'dak li jkun sentimenti ta' biza, angoxxia u sens ta' inferjorita li jumiljaw u jiddenigraw lil dak li jkun sahansitra sakemm possibilment jabbattu r-rezistenza fizika jew morali tieghu.

Illi mill-atti processwali tal-kawza kriminali jirrizulta car li l-awtoritajiet mill-ewwel irrikonoxxew li effettivament ir-rikorrent ibati minn diversi problemi medici u li ghandu bzonn kura kontinwa. Fil-fatt skond il-verbal tal-4 ta' (annar 2011 quddiem il-Qorti tal-Magistati (Malta) Bhala Qorti Istruttorja il-partjiet qablu dwar il-kundizzjonijiet medici tal-akkuzat u li kien taht il-kura ta' Dr Ellul u Dr Albert Fenech. Il-Qorti gibdet l-attenzjoni tad-Direttur tal-Habs f’dan ir-rigward. Dan ifisser li mal-ewwel seduta mill-ewwel ittiedhu dawk il-prekawzzjonijiet sabiex meta r-rikorrent ikun il-habs jinghata l-kura necessarja li ghadu bzonn. Zgur li dan l-agir ma kienx intix biex ir-rikorrent ikun trattat b’mod inuman u degradanti anzi huwa inghata kura kontinwa mit-tobba u n-nurses li jahdmu gewwa il-Facilita Korrettiva ta' Kordin.

Illi ghalhekk ma hemm l-ebda ksur tal-artikolu 3 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem.

Id-Dritt ghal-liberta tal-persuna
5. Illi r-rikorrent qed jallega li hu baqa’ arrestat il-habs iktar milli impost mil-ligi (ghoxrin xahar) u b'hekk gie vjolat id-dritt tieghu tal-liberta tal-persuna.

Illi fil-bidu tal-proceduri u cioe mill-4 ta' Jannar 2011 sa Settembru 2011 r-rikorrent ghamel numru ta' rikorsi propju sabiex jinghata l-helsien mill-arrest u dawn it-talbiet gew michuda mill-Qrati taghna u dan ghaliex f’dak l-istadju tal-proceduri kien evidenti li r-rikorrent ma kienx jissodisfa l-vot tal-ligi biex jinghata l-helsien mill-arrest. Imbaghad gara li r-rikorrent aqaf milli jaghmel tali talba lu minkejja li ghaddew l-ghoxrin xahar l-akkuzat ma ghamell-ebda talba sabiex hu jinghata l-helsien mill-arrest. Imbaghad gara li meta fil-21 ta' Lulju 2013 ir-rikorrent ghamel talba ohra huwa inghata l-helsien mill-arrest mill-ewwel. Kien jispetta lir-rikorrent ikompli jitlob ghal-liberta provvizorja u f’dan is-sens ma jirrizultax li kien hemm xi nuqqasijiet minn naha tal-intimati. Fuq din il-materja l-esponenti jaghmlu referenza ghal-kawza fl-ismijiet Moumin Trabule vs Ministru tal-Gustizzja et deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fil-11 ta' Mejju 2015.

Illi ghalhekk ma hemm l-ebda ksur tal-artikolu 5 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem.

Id-Dritt ghall-hajja privata u ghall-hajja tal-familja
6. Ir-rikorrent qed jargumenta li fiz-zmien li ghamel il-habs gie imcahhad mill-familja tieghu u dan bi ksur tal-artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropea.

L-artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropea jghid is-segwenti:
(1) Kulnadd ghandu d-dritt ghar-rispett tal-hajja privata tieghu u tal-familja tieghu, ta' daru u tal-korrispondenza tieghu.
(2) Ma ghandux ikun hemm indhil minn awtorita pubblika dwar l-ezercizziu ta' dan id-dritt hlief dak li jkun skont il-ligi u li jkun mehiieg f'socjeta demokratika fl-interessi tas-sigurta nazzjonali, sigurta pubblika jew il-gid ekonomiku tal-pajjiz, biex jigi evitat id-

dizordni jew l-eghmil ta' delitti, ghall-protezzjoni tas-sahha jew tal-morali, jew ghall-protezzjoni tad-drittijiet u libertajiet ta' haddiehor.

Fis-sentenza taghha tal-4 ta' Dicembru 2007 fil-kawza Dickson vs UK il-Qorti Ewropeja qalet hekk - The object of article 8 is essentially that of protecting the individual against arbitrary interference by the public authorities. Ghalhekk l-indhil mill-awtorita pubblika ghandu jkun fil-kazi specifikament kontemplati fit-tieni paragrafu tal-Art. 8 (ara d-decizjoni tal-Qorti Ewropeja tal-24 ta' Settembru 2007 fil-kawza "Tysiac vs Poland"). Fil-kuntest tal-Art. 8 dak li jrid jigi stabbilit huwa jekk tkunx tezisti hajja familjari li haqqha protezzjoni u jekk l-interferenza tkunx gustifikata (ara "Raid Mabruk El Masri vs L-Onorevoli Prim Ministru et" - PAK/GV - 4 ta' Ottubu 2004).

Illi l-esponent jirrileva li ovvjament persuna li tkun residenti l-habs ser ikollha certu restrizzjonijiet fil-hajja familjari taghha izda dan kollu huwa ghal kollox legittimu u gustifikat peress li tali mizura taqa' taht l-interessi tal-Istat li jzomm is-sigurta pubblika u biex jigi evitat dizordni jew eghmil ta' delitti.

Illi ghalhekk ma hemm l-ebda ksur tal-artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropea.

Ghaldaqstant fid-dawl tas-suespost ma hemm l-ebda lezjoni tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti u din l-Onorabbli Qorti ghandha tichad l-allegazzjonijiet u t-talbiet kollha bhala infondati fil-fatt u fid-dritt.

Salv eccezzjonijiet ulterjuri.

Bl-ispejjez.

Rat l-atti u n-noti ta’ sottomissjonijiet;

Rat li l-kawza thalliet ghas-sentenza.

Ikkunsidrat

Provi

Spettur Louise Calleja xehdet li r-rikorrent kien tressaq il-Qorti fl-4 ta’ Jannar 2011 u nghata l-liberta provvisorja f’Settembru 2013. Kienu jsiru talbiet ghall-liberta provvisorja mir-rikorrent u huma kienu joqghodu fuq dak li jwiegeb l-Avukat Generali. Hija ezebiet record mill-Police Lock Up Dok. LC1 meta gie arrestat ir-rikorrent fejn hemm indikati l-movimenti tieghu u fejn jindika car li huwa kien tkellem mal-avukat. (Dok. LC2). Dok. LC3 jirrizulta li r-rikorrenti nghata l-medicini li kien jiehu. Hija kienet kellmet lit-tifla tar-rikorrent fid-9 ta’ Novembru 2010 (Dok. LC4). Ir-rikorrent kien ried jikkonsulta ma’ Dr Abela u Dok. LC2 imsemmi hemm il-hinijiet ta’ dina t-telefonata.

Mill-custody officer iqabbdu lil persuna arrestata mal-avukat. Qalet li l-bail ma tinghatax mill-ispettur tal-Pulizija, imma mill-Qorti.

Imhallef Toni Abela xehed li jekk ir-rikorrent kien xi darba cempillu bit-telephone, hu wiccu qatt ma rah, ghalhekk ma kienx qed jaghrfu fil-Qorti. Hu ma tantx kien jirrispondi fuq it-telephone u kien jippreferi li jmorru jkellmuh. Mhux qed jeskludi li tah parir lir-rikorrent imma jghid li ma jiftakarx. Meta jaghti parir ta' dina x-xorta huwa qatt ma ghamel nofs siegha fuq it-telefon imma jkun fil-qosor, partikolarment ghax ikun fuq it-telephone u ghax it-telefonata tkun inaspettata. Hu qatt ma qal li ma jistax jmur id-depot. Il-Pulizija jghidulek li ma tistax tmur hemm. Qatt ma kellu kaz fejn talbuh biex jinzel id-depot. Lilu qalulu li parir jista' taghtih fuq it-telephone.

Marion Sultana, it-tifla tar-rikorrent, xehdet li missierha dam 31 xahar il-habs u l-mama taghha spiccat wahedha u ma kelliex x'titmaghhom. Kienu jghinuhom tal-kommunita. Ommhom kienet tircievi c-cheque tar-relief. Kienu jmorru jarawh lil daddy il-habs kuljum. Ghal bidu ma kienux hallewhom jaraw il-habs. Missierha marid, ghandu z-zokkor u qalbu. Il-habs missierha kien jiehu l-medicini.

Maria Sultana, mart ir-rikorrent, xehdet li sakemm kien il-habs hija u t-tfal ghaddew minn hafna tbatija u gieli ma kienx ikollhom x'jieklu u kultant kienu jsajrulhom l-ahwa tal-kommunita tat-talb. Kienu ghamlu hafna talbiet ghal liberta provvisorja imma kienu kollha michuda. Dak iz-zmien kellhom lil Dr Joseph Brincat. Kienu jaghmlu zmien ma setghux jaraw lir-rikorrent il-habs ghax kienet qed toggezzjona l-Ispettur Calleja. L-erbgha u l-Hadd kienu jarawh mal-mejda, u fost il-gimgha wara t-tieqa bit-telefon.

Ir-rikorrent Rosario Sultana xehed li hu qed jistenna li jghaddi guri fuq akkuza li saret minn bintu fuq kongungiment karnali. Hu kien tressaq il-Qorti fl-14 ta' Jannar 2011 u minhabba oppozizzjoni tal-Avukat Generali nghata bail biss f'Settembru 2013 avolja hu bniedem marid. Hu ghamel 31 xahar detenzjoni minflok il-massimu ta' 20 xahar skond il-ligi. Ghalkemm il-prosekuzzjoni kienet ghalqet il-provi taghha fis-27 ta' April 2012, l-Avukat Generali dam biex iressqu ghal guri u pprezenta l-att ta' akkuza biss fit-18 ta' Dicembru 2013. Hu kien ressaq diversi ilmenti kostituzzjonali quddiem il-

Qorti Kriminali u talab referenza kostituzzjonali li pero gew dikjarati frivoli u vessatorji b'sentenza tal-11 ta' Frar 2015. Ighid li l-istqarrija li kien irrilaxxja kienet giet mehuda bi vjolazzjoni tad-dritt tieghu li jkun assistit minn avukat. Saret telefonata biex jikkonsulta lil Dr Toni Abela izda dana ma setghax ikellmu d-Depot u wara dana beda l-interrogatorju. Ighid li hu persuna marida u ghalhekk kellu jitqies bhala persuna vulnerabbili meta ttiehditlu l-istqarrija minghajr l-ghajnuna tal-avukat. Waqt l-interrogazzjoni huwa cahad li kien ghamel atti sessuali ma' bintu, izda l-Ispettur Calleja kienet qaltlu li jekk ma kienx ser jammetti kienet ser tarresta lit-tifla talli ma qalitx il-verita. Dan wassal biex hu ghamel l-istqarrija kontestata. Fil-habs hu ma setghax jircievi t-trattament mediku li kien mehtieg u sahtu marret lura u z-zmien fil-habs ikkawzalu hsara u tbatija fir-relazzjoni familjari tieghu u giet imcahhad mill-hajja tal-familja. Ghalhekk qed jitlob rimedju u kumpens. Hu kien ghamel diversi rikorsi biex jiehu l-bail imma dejjem kienu jigu michuda imbaghad qata qalbu. Dak iz-zmien kien bir-relief. Meta kien il-habs kienu qalulu li wara certu zmien kellu jinghata il-liberata provvisorja u ghalhekk kien rega applika u din id-darba ir-rikors gie milquh. Meta kien il-habs ghal bidu ma hallewhx jara lil tal-familja imbaghad beda jarahom fi granet mal-mejda u ohrajn mill-hgiega. Dam hdax il-xahar ma jara lit-tfal. Qabel gie arrestat huwa ma kienx jahdem; kien bir-relief. Kien ilu xi ghaxar snin u l-mara ma tahdimx.

Konsiderazzjonijiet

Illi b'digriet tat-30 ta' Mejju 2017 il-Qorti laqghet it-talba tar-rikorrent biex f'dan l-istadju tinghata biss sentenza in parte dwar l-ewwel u l-hames lanjanza maghmula fir-rikors promotur tieghu u cioe, l-ewwel lanjanza dwar dritt ghall-assistenza legali; il-hames lanjanza dwar vjolazzjoni tad-dritt ghal-liberta tal-persuna

Fir-rigward ta' dawn iz-zewg lanjanzi, fir-rikors promutur, ir-rikorrent talab li din l-Qorti tiddikjara li gew miksura l-jeddijiet tieghu taht l-Artikoli 5, 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja (l-Ewwel Skeda, Kap. 319): tordna li ma jsir l-ebda uzu mill-istqarrjja impunjata fil-guri tieghu, u tordna l-hlas ta' kumpens xieraq lir-rikorrenti.

L-intimati pprezentaw diversi eccezzjonijiet izda preliminarjament wiegbu l-intempestivita u inappellabilita tal-azzjoni odjerna li issa se jigu trattati.

Intempestivita tal-azzjoni odjerna

L-intimati jissottomettu illi l-process kriminali (Guri) ghadu ma nstemax ghalhekk ir-rikorrent ma jistax ighid kif hu se jigi zvantaggat u li mhux se jinghata smigh xieraq. Ighidu li biex tinsab lezjoni taht l-artikolu 6 dwar smigh xieraq hu mehtieg li l-process gudizzjarju jigi ezaminat fil-kumpless kollu tieghu (saret referenza ghal kaz Kostituzzjonali **Morgan Ehi Egbomon vs Avukat General**, 16/03/2011).

Ikomplu jghidu li fil-kaz tal-lum il-Guri kontra r-rikorrent ghadu ma bediex u ghalhekk japplika r-ragunament tal-Qorti Ewropea fil-kaz ta' **Dimech vs Malta**, (02/07/2015), li jfisser li din il-Qorti ma ghandhiex issib ksur tad-dritt tar-rikorrent ghal smigh xieraq f'dan l-istadju izda trid tistenna li jintemm il-process biex jitqies fl-intier tieghu jekk kienx hemm smigh xieraq[1].

Din il-Qorti tirrileva li skont il-Kostituzzjoni u anke l-gurisprudenza tal-Qorti ta' Strasburgu, il-Qorti tista' taghti wkoll rimedju meta x'aktarx ikun ser isehh ksur, per ezempju, f'dan il-kaz, bl-uzu tal-istqarrija tar-rikorrent fil-guri[2]. Jekk isir uzu minn stqarrija li tkun ittiehdet minghajr ma min jaghmilha jkollu l-ghajnuna ta' avukat, dan ikun bi ksur tal-jedd ghal smigh xieraq, mela "x'aktarx" illi d-dritt ghal smigh xieraq jinkiser jekk jithalla li jsir uzu mill-istqarrija, u l-intervent tal-Qorti jkun mehtieg minn issa sabiex ma thallix li dan isir. Ghalhekk din il-Qorti, anke f'dan l-istadju, tista' tezamina jekk huwiex il-kaz li jekk jirrizulta li kien hemm nuqqas ta' assistenza ta' avukat dan jistax iwassal wahdu ghall-ksur tal-jedd ghal smigh xieraq.

Ghalhekk fir-rigward tal-allegat ksur tal-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni t-talba tar-rikorrent mhijex intempestiva kif issottometew l-intimati.

Inappellabilita tal-azzjoni odjerna

[1] The Court observes that applications concerning the same subject matter as that at issue in the present case were rejected as premature when the criminal proceedings were still pending (see, Kesik v. Turkey, (dec.), no. 18376/09, 24 August 2010 and Simonsv. Belgium (dec.), no. 71407/10, 28 August 2012).

[2] The Court notes that according to its constant case-law the question whether or not court proceedings satisfy the requirements of Article 6 § 1 of the Convention can only be determined by examining the proceedings as a whole, that is, once they have been concluded. **However, the Convention organs have also held that it is not impossible that a particular procedural element could be so decisive that the fairness of the proceedings could be determined at an earlier stage** (see,inter alia, X. v. Norway, Commission decision of 4 July 1978, Decisions and Reports (DR) 14, p. 228; Bricmont v. Belgium, 7 July 1989, Series A no. 158; Papadopoulos v. Greece, (dec.), no. 52848/99, 29 November 2001;Arrigo and Vella v. Malta (dec.), no. 6569/04, 10 May 2005 and Pace v. Malta (dec.), no. 30651/03, 8 December 2005).

Illi dina l-kawza giet istitwita mir-rikorrent wara li t-talba tieghu ghal referenza Kostituzzjonali giet michuda mill-Qorti Kriminali.

L-intimati ssottomettew li l-ilment tar-rikorrent li jirrigwarda l-inammissibilita tal-istqarrija gia giet deciza mill-Qorti Kriminali meta giet mitluba tiddeciedi dwar l-eccezzjoni preliminari qabel jinstema l-guri.

Fis-sentenza **Ir-Repubblika ta' Malta vs Rosario sive Sario Sultana**, (11/02/2015) il-Qorti ddecidiet li:

> Rigward l-eccezzjonijiet fuq il-provi, l-akkuzat qieghed jallega l-inammissibliia' tal-istqarrija tal-akkuzat, dan ghaliex ma giex mghoti d-dritt ghal access ghal avukat biex jaghtih parir qabel jew waqt illi kien interrogat mill-pulizija u invoka ksur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem.
>
> Din il-Qorti ma jidhrilhiex illi dan huwa l-kaz peress illi gia irrizulta manifestament mill-atti ta' din il-kawza illi 1-akkuzat gie moghti dan id-dritt mill-Ispettur Calleja u ftl-fatt uzufruwixxa ruhu minnu u kellem lil avukat.

Il-Qorti Kriminali cahdet in toto l-eccezzjonijiet tar-rikorrent u ddikjarat li l-lanjanzi kostituzzjonali huma frivoli u vessatorji.

Ir-rikorrent ma appellax minn dik is-sentenza ghalhekk l-intimati jsostnu li issa r-rikorrent ma jistghax juza dawn il-proceduri straordinarji bhala forma ta' appell mis-sentenza tal-Qorti Kriminali. L-intimati ghalhekk talbu lil dina l-Qorti sabiex tiddeklina milli tezercita s-setghat kostituzzjonali taghha ai termini tal-proviso tal-artikolu 4(2) tal-Kap. 319 tal-Ligijiet ta' Malta.

Il-Qorti tirrileva li l-gurisdizzjoni tal-Qorti Kostituzzjonali u dik ta' Qrati ohra mhux ta' gurisdizzjoni Kostituzzjonali huma ben delineati u distinti. Jekk titqanqal kwistjoni kostituzzjonali, bhal f'dan il-kaz, quddiem il-Qorti Kriminali, dik il-Qorti ghandha tibghat il-kwistjoni quddiem il-Prim Awla tal-Qorti Civili kemm-il darba fil-fehma taghha t-tqanqil tal-kwistjoni ma tkunx semplicement frivola u vessatorja. Il-posizzjoni hija identika ghal dak li jirrigwarda l-Kap. 319 (ara l-art. 4(3) tal-imsemmi Kapitolu).

Illi ormai hija gurisprudenza kostanti tal-Qorti Kostituzzjonali li "… biex ikun hemm l-ostakolu imsemmi, l-ewwel Qorti trid tkun ippronunzjat ruhha fis-sens li talba kienet 'semplicement frivola' jew 'semplicement vessatorja' (ara **Joseph Ciantar et vs L-Onorevoli Prim** Ministru, Kost 10/05/1995; **Mario Azzopardi vs Registratur tal-Qorti et**, Kost 17/01/1996; **Lawrence Grech vs Avukat Generali et**, Kost 16/05/2006) u mhux biss li l-lanjanza kienet frivola u vessatorja. Ghalhekk anke f'dan is-sens biss, l-azzjoni tar-rikorrent ghandha tkompli.

Imbaghad fis-sentenza tas-6 ta' Mejju 1992 fl-ismijiet **Alfred Attard vs Avukat Generali** u fuq l-iskorta ta' sentenza ohra tat-22 ta' Mejju 1991 fl-ismijiet **Nicholas Ellul vs Kummissarju tal-Pulizija** gew riaffermati zewg principji importanti u li huma relevanti ghall-kwistjoni in ezami: (i) jekk u meta l-ewwel Qorti (f'dan il-kaz il-Qorti Kriminali) tichad ir-referenza ghaliex il-kwistjoni mqanqla tirrizulta (semplicement) frivola u/jew vessatorja, allura l-parti ma tistax tirrikorri ghall-procedura tar-rikors sabiex, fuq l-istess meritu tal-kwistjoni, effettivament tkun qed tappella minn dik id-decizjoni li l-kwistjoni hija frivola u/jew vessatorja, u (ii) l-ewwel Qorti (cioe` dik li ma tkunx il-Prim Awla jew il-Qorti Kostituzzjonali) hija obbligata li tirrispetta l-gurisdizzjoni esklussiva tal-Prim Awla tal-Qorti Civili f'kull kwistjoni li tirrigwarda l-Artikoli 33 sa 45 tal-Kostituzzjoni (u l-Artikolu sostantivi tal-Konvenzjoni) b'mod illi, tali kwistjoni sollevata quddiemha ghandha tigi rizoluta mhux minn dik l-ewwel Qorti imma mill-organi li ghandhom dik il-gurisdizzjoni, hlief, s'intendi, meta dik l-ewwel Qorti tqis li l-kwistjoni sollevata hija semplicement frivola jew vessatorja. Din it-tieni (ii) proposizzjoni tikkwalifika l-ewwel wahda (i), in kwantu jekk ikun jirrizulta li dik l-ewwel Qorti tkun fir-realta flok illimitat ruhha ghal pronunzjament li l-kwistjoni hi semplicement frivola jew semplicement vessatorja (jew it-tnejn), ezercitat gurisdizzjoni li tispetta lill-Prim Awla u lill-Qorti Kostituzzjonali, allura ma jkunx hemm id-divjet li fuq l-istess meritu tal-kwistjoni l-parti tipprocedi b'rikors.

Din il-Qorti hi tal-fehma wkoll li meta l-Qorti Kriminali, fil-provvediment taghha tal-11 ta' Frar 2015, effettivament qalet illi gia irrizulta manifestament mill-atti ta' din il-kawza illi l-akkuzat gie moghti dan id-dritt mill-Ispettur Calleja u ftl-fatt uzufruwixxa ruhu minnu u kellem lil avukat, hu evidenti li l-Qorti Kriminali ma setghetx tasal sa hemm. Fi kliem iehor, ghalkemm apparentement dik il-Qorti kienet qed tillimita ruhha

ghal pronunzjament li t-tqanqil tal-kwistjoni kienet frivola u vessatoja, hija fir-realta ddecidiet is-sustanza tal-lanjanza mressqa u ghalhekk arrogat lilha nnifisha gurisdizzjoni li ma kellhiex (kaz simili kien **Ir-Repubblika ta' Malta vs Martino Aiello**, 09/04/2018).

Inoltre kif jikteb il-Prim Imhallef Emeritus Dr J. Mifsud Bonnici fil-ktieb *Constitutional Procedure relative to Fundamental Rights and Freedoms*, (page 88) meta kien qed jikkumenta fuq l-kaz **Pace vs Mintoff** (22/02/1973 CC 09/04/1973) fuq kazijiet fejn issir talba ghal referenza, li tigi michuda ghax merament frivola u vezzatorja (merely frivolous and vexatious), u mbaghad ir-rikorrent jaghmel rikors kostituzzjonali, l-awtur jikteb hekk:

> The Court thought that the question to be answered was the usual common one – Is the merit and substance of the question raised correct, well-founded and justified? Whereupon it proceeded to examine the merts of the question itself and pronouncing a decision, an exercise for which it had no jurisdiction.
>
> The Court did not ask the right question, that is, supposing the question raised will be accepted, will it then be relevant to the inquiry? If the answer is yes, then the reference must be made, if not, then a merely frivolous and vexatious decision has to be delivered.

Il-konsegwenza fil-kaz in dizamina hi li, f'dawn ic-cirkostanzi partikolari, ma kien hemm xejn x'josta li l-istess kwistjoni terga' titressaq b'rikors, kif effettivament sar mir-rikorrent dwar id-dritt tal-assistenza tal-avukat u l-inamissibilita tal-istqarrija.

Dritt ghall-assistenza legali

Fl-ewwel lanjanza, r-rikorrent jishaq li l-istqarrija li kien irrilaxxja giet mehuda bi vjolazzjoni tad-dritt tieghu li jkun assistit minn avukat (Art. 6(3)(c) tal-Kapitolu 319) fir-rigward tal-interrogatorju mill-Pulizija. Ighid li huwa gie arrestat fit-3 ta' Jannar 2011 u qabel gie interrogat kienet saret telefonata sabiex hu jkun jista' jikkonsulta ma' Dr Toni Abela, izda dan ma setax imur ikellmu, u wara dan inbeda l-interrogatorju tal-Pulizija. Ghalhekk, id-dritt tieghu skont il-ligi li jikkonsulta ma' avukat ma kienx rispettat u implimentat b'mod effettiv. Issottometta ukoll li huwa persuna marida bil-qalb u bid-dijabete u diversi problemi medici ohra u ghalhekk ghandu jitqies persuna vulnerabbli meta ttehditlu stqarrija minghajr l-ghajnuna ta' avukat. Ghalhekk talab li l-istqarrija li hu rrilaxxja m'ghandhiex tintuza b'ebda mod fil-guri.

L-intimati wiegbu li l-Qorti Kostituzzjonali ghamlitha cara f'hafna sentenzi ricenti illi ma huwiex il-kaz illi n-nuqqas ta' ghajnuna ta' avukat iwassal wahdu ghall-ksur tal-jedd ghal smigh xieraq izda jrid ikun hemm cirkostanzi ohra, illi jwasslu ghall-konkluzjoni illi minhabba n-nuqqas ta' access ghal avukat ma hemmx dik il-garanzija ta' legittimita` mehtiega biex l-istqarrija titqies li ttiehdet bi ksur tal-jedd ghal smigh xieraq.

Ikomplu li d-dritt tas-smigh xieraq irid jigi meqjus fil-kuntest tat-totalita tal-proceduri kollha u mhux fir-rigward ta' mument specifiku. Wiehed irid iqis il-process kollu kemm hu. Ighidu li f'dan il-kaz m'huwiex minnu li r-rikorrent ma inghatax access ghall-assistenza legali qabel l-istqarrija anzi huwa inghata l-opportunita` li jkellem l-avukat ta' fiducja tieghu u hekk ghamel (ara xhieda Spettur Calleja).

Il-Qorti tirreferi ghas-sentenza **Dominic Camilleri vs Avukat Generali**, (Kost 02/03/2018) fejn il-Qorti qalet li llum il-posizzjoni fid-dritt penali malti fejn persuna suspettata ma tinghatax assistenza legali qabel tirrilaxxja stqarrija bhala rizultat ta' restrizzjoni sistemika applikabbli ghall-akkuzati kollha, giet kristallizzata fis-sens li tali cahda fl-istadju pre-processwali tirrendi l-istqarrija tal-akkuzat inammissibbli (ara per ezempju **Ir-Repubblika ta' Malta vs Chukwudi Samuel Onyeabor**, App Krim 01/12/2016). Din ir-regola giet ormai recepita bhala parti mid-Dritt procedurali penali ordinarju.

Dan hu l-kaz, izda, ghar-rigward ta` dawk l-istqarrijiet rilaxxjati qabel l-10 ta' Frar 2010 meta ngiebu fis-sehh l-emendi li kienu saru ghal Kodici Kriminali fl-artikolu 74 tal-Att III tal-2002. Dan ghaliex taht il-ligi vigenti qabel l-emendi imsemmija l-akkuzat kien jigi b'mod assolut u sistemiku prekluz minn assistenza ta' avukat fl-istadju pre-processwali meta s-suspettat kien ikun fil-kustodja tal-pulizija.

Bl-emendi msemmija, u ghalhekk fi zmien li giet rilaxxjata l-istqarrija de quo f'Jannar 2011, l-persuna suspettata inghatat id-dritt li tikkonsulta avukat qabel tigi interrogata mill-pulizija. Di fatti, l-legislatur fl-artikolu l-gdid mahluq fl-Att III tal-2002 haseb sabiex "il-persuna li tkun arrestata u qed tinzamm taht il-kustodja tal-Pulizija f'xi Ghassa jew

f'xi post iehor ta' detenzjoni awtorizzata ghandha, jekk hija hekk titlob, tithalla kemm jista' jkun malajr tikkonsulta privatament ma' avukat u prokuratur legali , wicc imb'wicc jew bit-telefon, ghal mhux aktar minn siegha zmien. Kemm jista' jkun malajr qabel ma tibda tigi interrogata, l-persuna taht kustodja ghandha titgharraf mill-Pulizija bid-drittijiet li ghandha taht dan is-sub-artikolu."

Ghalhekk nholqot sitwazzjoni gdida ghar-rigward tal-istqarrijiet li gew rilaxxjati mid-data li ngiebu fis-sehh dawk l-emendi 'l quddiem b'mod li ma jistax jigi ritenut li dwar dawn l-istqarrijiet tapplika xi regola eskluzjonarja ta' dritt penali procedurali li tirrendi dawk l-istqarrijiet inammissibbli ghalkemm konformi mal-ligi penali vigenti fiz-zmien relevanti.

Ir-rikorrent jissottometti li hu ma kienx ikkonsulta b'mod effettiv mal-avukat billi, skond hu, meta kellmu fuq it-telefon dan kien qallu li ma setax ikellmu jew biex imur ikellmu l-ufficcju.

Jirrizulta skond il-records tal-Pulizija tal-Lock Up (ara Dok. LC2), li r-rikorrent kien ikkonsulta ma' Dr Toni Abela u hemm anke mnizzel il-hin meta saret u kemm damet dina t-telefonata (Dok. LC2 – 03/01/2011 at 12.05–12.20 to phone lawyer).

Ghalhekk jirrizulta mill-atti li r-rikorrent inghata id-dritt li jikkonsulta mal-avukat kif kienet tipprovdi l-ligi dak iz-zmien. Jekk imbaghad ir-rikorrent inghatax parir jew le, dik hi kwistjoni bejn ir-rikorrent u l-avukat li qabbad. Ma tantx huwa verosimili li persuna li tkun arrestata u qed titlob parir minghand avukat fuq it-telefon, l-avukat se jghidilha biex tmur l-ufficcju meta huwa jaf li dik il-persuna tinsab arrestata. Dr Abela lanqas ma jeskludi li huwa kien kellem u tah parir lir-rikorrent.

Jigi rilevat li wara t-telefonata ma' Dr Abela r-rikorrent ma kienx ilmenta mal-Pulizija li hu ma kienx ikkonsulta mal-avukat jew li dan kien irrifjuta li jaghtih parir. Fir-records tal-lock up ma jidher ebda annotament li r-rikorrent kien ilmenta li ma kienx inghata parir. Kieku kien hekk, hu messu insista mal-Pulizija, bhal ma insista maghhom meta gibdilhom l-attenzjoni li huwa kien marid u kellu bzonn il-medicini. Il-Pulizija kienu baghtu ghal tal-familja biex igibilu l-medicini u dana jirrizulta mir-records tal-Lock Up.

L-istess messu ghamel kieku verament ma kienx irnexxilu jikkonsulta effetivament mal-avukat. Il-Pulizija dejjem setghet tqabbadlu avukat tal-ghajnuna legali f'dak il-kaz.

Finalment jigi notat li mill-2011 sal 2013 ir-rikorrent qatt ma lmenta li huwa ma kienx inghata d-dritt li jikkonsulta effettivament mal-avukat la tul l-kumpilazzjoni u lanqas meta pprezenta sensiela ta' rikorsi ghal bail. Kien biss wara li hareg l-Att tal-Akkuza, li r-rikorrent qajjem diversi lanjanzi kostituzzjonali, fosthom din li ma kienx ikkonsulta mal-avukat.

Illi ghalhekk din il-lanjanza tar-rikorrent mhiex gustifikata. Fid-dawl ta' din il-konkluzzjoni l-argument l-iehor tar-rikorrent li huwa persuna marida u ghalhekk ghandu jitqies persuna vulnerabbli, mhijiex rilevanti billi r-rikorrent inghata d-dritt li jikkonsulta mal-avukat skond il-ligi vigenti.

Rigward il-kwistjoni l-ohra jekk l-istqarrija hijiex mittiefsa minn xi difett kif mitlub mill-Kodici Kriminali (allegazzjoni ta' theddid) dina hija kwistjoni ta' provi li jridu jigu dibattuti waqt is-smigh tal-guri.

Vjolazzjoni tad-dritt ghal-liberta tal-persuna

Fil-hames lanjanza tieghu r-rikorrent jallega li hu baqa arrestat il-habs minn meta bdew il-proceduri fil-4 ta' Jannar 2011 sa Settembru 2013 cioe aktar mill-limitu impost mil-ligi (ghoxrin xahar artikolu 575 tal-Kap. 9) (art. 575(6)(a)(iii)) u b'hekk gie vjolat ukoll id-dritt tieghu tal-liberta tal-persuna skond l-artikolu 5 tal-Konvenzjoni.

Illi l-intimati wiegbu li r-rikorrent fil-bidu tal-proceduri u cioe mill-4 ta' Jannar 2011 sa Settembru 2011 ghamel numru ta' rikorsi biex jinghata l-helsien mill-arrest u dawn it-talbiet gew michuda mbaghad minkejja li ghaddew l-ghoxrin xahar hu waqaf milli jaghmel tali talba. Fil 21 ta' Lulju 2013 ir-rikorrent ghamel talba ohra u din id-darba nghata l-helsien mill-arrest.

L-intimati jargumentaw li kien jispetta lir-rikorrent ikompli jitlob ghal-liberta provvizorja u ghalhekk ma kien hemm ebda nuqqas minn naha taghhom. Illi ghalhekk ma hemm

l-ebda ksur tal-artikolu 5 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem. L-intimati ghamlu referenza ghal-kawza fl-ismijiet **Moumin Trabule vs Minsitru tal-Gustizzja et**, Kost 11/05/2015.

Dwar dina l-lanjanza l-Qorti Kriminali fis-sentenza taghha fuq riferita qalet hekk:

> Jekk l-akkuzat jidhirlu illi b'dan l-agir inkisru xi drittijiet kostituzzjonali, allura jista' dejjem ifittex lill-Qorti kompetenti ghad-danni konsegwenza ta' dan id-dritt allegatament leziv u ma hemmx ghalfejn riferenza kostituzzjonali minn din il-Qorti ghal dan il-ghan.

F'dan il-kaz l-"iter" tal-procediment kriminali juri li fis-sena 2011, wara li r-rikorrent tressaq il-Qorti, huwa ghamel is-segwenti rikorsi ghall-helsien mill-arrest fit-12/01/2011; 16/02/2011; 07/03/2011; 16/03/2011; 18/05/2011; 09/08/2011; 19/08/2011; 12/09/2011.

Dawn ir-rikors kollha gew michuda. Imbaghad fil-29/07/2013 kien ipprezenta rikors iehor u dina d-darba ma kienx hemm opposizzjoni mill-Avukat Generali u l-Qorti laqghet it-talba.

Jirrizulta ghalhekk li r-rikorrent kien ipprova diversi drabi jitlob illi jinghata l-helsien mill-arrest u dan kien qed jigi michud kull darba mill-Qorti sakemm fl-ahhar ir-rikorrent donnu waqaf illi jaghmel tali talba. Wara li ghaddew l-ghoxrin xahar u r-rikorrent ma ghamel l-ebda talba ohra kif kellu dritt illi jaghmel.

L-intimati jargumenta fuq l-iskorta tas-sentenza Trabule li propju ma kien hemm xejn li jipprekludi lir-rikorrent milli jaghmel aktar talbiet b'mod partikolari fiz-zmien meta l-20 xahar kienu ghaddew. Ikomplu li r-rikorrent ma ggustifikax dan id-dewmien tant li meta rega applika l-Avukat Generali ma kienx oppona u l-Qorti laqghet it-talba. Fl-isfond tad-disposizzjonijiet tal-Kodici Kriminali t-talba ghal helsien mill-arrest kellha ssir mill-akkuzat permezz ta' rikors. Difatti l-art. 582(1) tal-Kodici Kriminali jipprovdi li "Il-Qorti ma tistax ex officio taghti l-helsien mill-arrest taht garanzija, meta dan il-helsien ma jitolbux l-imputat jew l-akkuzat". Ghahekk, skond l-intimati, jekk ir-rikorrent ma ghamilx talba anke wara li kien ghadda t-terminu, il-Qorti ma setghetx ex officio takkorda l-liberta provizorja. Isostnu li kieku r-rikorrent ghamel rikors wara l-

ghoxrin xahar u l-Qorti cahditlu l-talba ghall-liberta provvisorja, kien ikun f'dan il-kaz li d-detenzjoni tkun illegali.

Illi jirrizulta mill-provi li bejn meta r-rikorrent gie prezentat f'Jannar 2011 u sa Settembru 2011 saru tmien talbiet ghal helsien mill-arrest u dawn dejjem gew opposti mill-Avukat Generali u michuda mill-Qorti. Fis-27 ta' April 2012 il-Prosekuzzjoni ddikjarat li ma fadallhiex aktar provi. L-Avukat General ghamel diversi drabi talbiet ghal prorogi biex ikun jista jipprezenta l-att ta' akkuza kif jirrizulta mir-rinviji fl-atti u imbaghad fit-18 ta' Dicembru 2013, l-Avukat Generali hareg l-Att ta' Akkuza numru 32/2013 kontra r-rikorrent. F'Settembru 2012 kienu skadew l-ghoxrin xahar, u sena wara inghata l-liberta provvisorja f'Settembru 2013. Ir-rikorrent ghalhekk jigi li ghamel minn Jannar 2011 sa Settembru 2013 taht kustodja preventiva.

Din il-Qorti taghraf li s-siwi jew il-legalita taz-zamma ta' persuna trid titqies kemm fid-dawl tad-dispozizzjonijiet tal-ligi domestika u kif ukoll f'dak tal-Konvenzjoni (Mikalauskas vs Malta, para 89).

Skond l-art. 575 tal-Kodici Kriminali il-Qorti tista' taghti helsien mill-arrest wara li tikkunsidra ic-cirkostanzi kollha tal-kaz, imbaghad il-ligi issemmi li jekk ighaddu certi termini l-Qorti jkollha taghti l-helsien mill-arrest. Mhux kontestat f'dan il-kaz li t-terminu massimu li fih ir-rikorrent seta jibqa` taht kustodja preventiva kien ghadda u ghalhekk ir-rikorrent kien qed jinzamm arrestat kontra dak li tipprovvdi l-ligi domestika.

Ir-rikorrent ighid ukoll li hu sofra lezjonijiet taht is-subincizi (1)(3)(4) u (5) tal-Art 5 tal-Konvenzjoni Ewropeja:

> 1. Everyone has the right to liberty and security of person. No one shall be deprived of his liberty save in the following cases and in accordance with a procedure prescribed by law: (a–f)
> 3. Everyone arrested or detained in accordance with the provisions of paragraph 1(c) of this Article shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law to exercise judicial power and shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial. Release may be conditioned by guarantees to appear for trial.

> 4. Everyone who is deprived of his liberty by arrest or detention shall be entitled to take proceedings by which the lawfulness of his detention shall be decided speedily by a court and his release ordered if the detention is not lawful.
> 5. Everyone who has been the victim of arrest or detention in contravention of the provisions of this Article shall have an enforceable right to compensation.

Ir-rikorrent qed jikkontesta l-legalita taz-zamma tieghu taht kustodja preventiva minn Jannar 2011 sa Settembru 2013. Hu jsostni li ma kellux rimedju effettiv taht l-artikolu 5 § 3, 4 tal-Konvenzjoni in kwantu li ghamel tmien talbiet f'perjodu ta' disgha xhur biex jinghata l-helsien mill-arrest u dejjem gew opposti u michuda. Il-fatti kienu qed juru li ghalkemm kien talab diversi drabi ghal helsien mill-arrest kollox kien jidher li qed ikun kollox ghal xejn. Kif xehed ir-rikorrent imbaghad bhal donnu qata qalbu. Hu jsemmi li hu ma kienx jahdem u kien bir-relief u r-rikorsi ma jsirux b'xejn.

Illi l-intimati ghamlu referenza ghas-sentenza Il-Pulizija vs Arias u sostnew li f'dik is-sentenza il-Qorti sabet li ma kienx hemm detenzjoni illegali nonostante li kien qabez it-terminu prevvist mill-ligi billi kien id-dover tal-imputat li jipprezenta r-rikors biex jitlob il-liberta provvisjorja. Izda ezattament dik is-sentenza qalet hekk u sabet lezjoni:

> This Court, for example, does not concur with the first Court's reasoning that the fact that the defendant had been detained without bail in excess of 20 months, this "rendered his arrest illegal". The continued detention would have become illegal had a request for bail been made by the defendant and that request denied. None of this occurred in this case. **Nevertheless, it remains up to the public authorities to ensure that a person's continued detention is at all times in conformity with Article 5 of the Convention.**
>
> Therefore, the fact that the defendant failed to request bail as required by the Criminal Code is an irrelevant consideration for the purpose of a determination as to whether his current detention is in conformity with the said Article 5. The defendant's failure to request bail could have a bearing on the nature of the remedy, where appropriate, which the Court could grant the defendant should a violation be found in his regard but not for the purpose of determining whether Article 5 is being violated by his continued detention

Il-Qorti tirreferi wkoll ghal gurisprudenza tal-Qorti ta' Strasburgu li tghid:

> The responsibility falls in the first place to the national judicial authorities to ensure that, in a given case, the pre-trial detention of an accused person does not exceed a reasonable time (Bykov v Russia 10.3.2009 para 63).

> In this connection, the Court reiterates that the burden of proof in these matters should not be reversed by making it incumbent on the detained person to demonstrate the existence of reasons warranting his release(see Ilijkov v Bulgaria, no. 33977/96, §85, 26July 2001).

Il-lanjanza tar-rikorrent hija bazata kemm fuq il-fatt li d-detenzjoni tieghu ghal 31 xahar kienet kontra l-ligi domestika (art. 575 Kap. 9) kif ukoll li ma kinitx legali skond l-artikolu 5(3) u (4) tal-Konvenzjoni.

Fil-fehma ta' dina l-Qorti li f'dan il-kaz il-prosekuzzjoni ma mxietx bid-diligenza rikjesta fejn l-imputat baqa' taht kustodja preventiva ghal 31 xahar, liema zmien la huwa perjodu ragjonevoli u lanqas legali. Ghalhekk il-Qorti qed issib lezjoni tad-dritt ghall-liberta tal-persuna tar-rikorrent taht l-Artikolu 5(3) u (4) tal-Konvenzjoni.

Hi l-fehma tal-Qorti pero li s-sejba tal-lezjoni u r-rimedju li tista' taghti l-Qorti 'l quddiem f'dawn il-proceduri mhumiex relatati direttament mal-process tal-guri u l-akkuzi migjuba kontrih u ghalhekk ma hemm xejn x'jostakola l-proceduri tal-guri.

Decide

Ghal dawn il-motivi l-Qorti tiddeciedi billi ssib li d-dritt tar-rikorrent li jikkonsulta ma' avukat gie rispettat; issib li sehhet lezjoni tad-dritt ghall-liberta tal-persuna tar-rikorrent bi ksur tal-artikolu 5 tal-Konvenzjoni Ewropeja; tirriserva li tipprovdi dwar il-kumpens fuq is-sejba ta' dina l-lezjoni fid-decizjoni finali dwar il-lanjanzi kostituzzjonali rimanenti.

Onor. Mark Chetcuti LL.D.
Imhallef

Anne Xuereb
Deputat Registratur